

Commissie van Overleg en Voorlichting Milieu Luchthaven Leeuwarden

Secretariaat:
Postbus 90004
3509 AA UTRECHT
telefoon: 038-4572338
mh.mudde@mindef.nl

VERSLAG

Zevenenveertigste vergadering Commissie van Overleg en Voorlichting
Milieu Luchthaven Leeuwarden van 22 februari 2016

Aanwezig:

Dhr. M. Schrier	Gedeputeerde Provincie Fryslân (voorzitter)
Maj K.F. Beek-Regnery	Vliegbasis Leeuwarden Hoofd Sectie Communicatie
Mevr. A. van Beek	Omwonenden Leeuwarden
Dhr. A. Bennen	Gemeente Leeuwarden
Mevr. A. Boersma	Omwonenden Tytsjerksteradiel
Dhr. A. den Drijver	Adviseur Stuurgroep uitvoering motie Eijsink
Dhr. J.H.B.W. Elgershuizen	Milieuplatform Leeuwarden
Tlt J.A.J.M. Ermens	Commando Luchtstrijdkrachten Bureau geluidhinder/Zonering
Dhr. D. De Gruijter	RIVM
Dhr. R.H. Hogenhuis	NLR
Dhr. J. Jabben	RIVM
Dhr. D. Kroes	Gemeente Dongeradeel
Dhr. E. Kwast	Ministerie van Defensie
Maj G.E. van der Meijden	Vliegbasis Leeuwarden Hoofd Luchtverkeersbeveiliging
Dhr. M.H. Mudde	Rijksvastgoedbedrijf/Defensie (secretaris)
Dhr. M.S. Mulders	Omwonenden Ferwerderadiel
Mevr. H. Rijpstra	Wethouder Tytsjerksteradiel
Dhr. S. Slotegraaf	Provincie Fryslân/FUMO
Kol D.J. Traas	Commandant Vliegbasis Leeuwarden
Dhr. Th. Van Veen	NLR
Dhr. B. Veerman	Omwonenden Littenseradiel
Dhr. G.F.J. Veldman	Omwonenden Leeuwarderadeel
Dhr. G. Verf	Omwonenden Menameradiel
Mevr. G. Visser	Wethouder gemeente Leeuwarderadeel
30 belangstellenden	

Afwezig:

Dhr. L. Bos (Wethouder gemeente Dantumadiel)	-	wordt niet vervangen
Mevr. L.I. Diks (Wethouder gemeente Leeuwarden)	-	wordt vervangen door dhr. Benen
Dhr. IJ. Haakma (Omwonenden Dongeradeel)	-	wordt niet vervangen
LtKol A.J.P. Hardenbol (Commando Luchtstrijdkrachten)	-	wordt vervangen door Tlt Ermens
Dhr. T. van Mourik (Burgemeester gemeente Menameradiel)	-	wordt niet vervangen
Dhr. A. van der Ploeg (Wethouder gemeente Dongeradeel)	-	wordt vervangen door dhr D. Kroes
Dhr. L.P. Woudstra (Gemeente Ferwerderadiel)	-	wordt niet vervangen

1. Opening

De voorzitter heet de aanwezigen welkom en opent de vergadering.

2. Mededelingen

De secretaris doet mededeling van de berichten van verhindering. Hij meldt dat ditmaal de vergaderstukken niet per post konden worden toegezonden, aangezien deze pas enkele dagen voor de vergadering beschikbaar waren. De documenten zijn wel per email toegezonden en daarnaast geplaatst op de website van de commissie. (<http://www.fryslan.fr/covm>).

3. Advies Stuurgroep Uitvoering motie Eijsink

De voorzitter geeft een toelichting op de achtergronden en de inhoud van het Advies Stuurgroep aangaande Motie Eijsink van 15 februari 2016 (nr. LW/16.47/2a), dat met brief van 18 februari 2016 (nr. LW/16.47/2b) door de voorzitter van de Stuurgroep is aangeboden aan de Minister van Defensie. Hij roept in herinnering dat op 6 november 2013 de Tweede Kamer de motie Eijsink heeft aangenomen, waarin werd bepleit over te gaan tot de plaatsing van een permanent geluidsmeetnet rond de vliegbases Leeuwarden en Volkel. In maart 2014 is de Stuurgroep geïnstalleerd, die na de uitvoering van verkenningssessies met NLR en RIVM een onderzoekopdracht heeft geformuleerd en de genoemde bureaus heeft gevraagd hierover parallel, maar onafhankelijk van elkaar een rapport te schrijven. De opdracht daartoe is in juni 2015 uitgezet; door de Provincie Fryslân bij het RIVM en door het Ministerie van Defensie bij het NLR. De rapportages van de onderzoeken waren in december 2015 in concept gereed, zijn in januari 2016 afgerond en in februari 2016 met het advies van de Stuurgroep zijn aangeboden aan de Minister. Op basis van de rapportages heeft de Stuurgroep geadviseerd om te besluiten permanente geluidsmeetnetten te installeren rondom de vliegvelden Leeuwarden en Volkel, waarmee de volgende doelen worden gerealiseerd:

- Monitoren van de bestaande geluidscontouren op een nader te bepalen aantal locaties in de directe nabijheid van het vliegveld;
- In een nader te bepalen aantal woonkernen microfoons installeren, waarmee op die locaties de piekgeluidsniveaus inzichtelijk kunnen worden gemaakt voor de omwonenden.
- Invulling geven aan de mogelijkheid van een mobiele meetpost, waarmee incidenteel op andere locaties, ook buiten de regio, piekgeluidsniveaus kunnen worden gemeten.

De voorzitter zet uiteen dat de Minister van Defensie met haar brief aan de Tweede Kamer van 18 februari 2016 (nr. LW/16.47/3) het advies direct heeft overgenomen en de Stuurgroep heeft gevraagd om de uitvoering van de geluidmetingen in overleg met de omwonenden verder te begeleiden. Daarbij is het doel om in 2017 te beginnen met de metingen, zodat vooruitlopend op de komst van de F-35 alvast ervaringen kunnen worden opgedaan met geluidmetingen van de F-16.

Dhr. Verf legt mede namens dhr. Veldman een verklaring af. Hij memoreert dat de omwonenden van de vliegbases Volkel en Leeuwarden in juli 2013 per brief de Minister van Defensie hebben verzocht om een permanent geluidnet te installeren. Dit verzoek is tot hun teleurstelling aanvankelijk afgewezen door de Minister. Op 6 november 2013 heeft zij evenwel in reactie op de motie Eijsink toch een opening geboden, die tijdens haar geslaagde werkbezoek aan Marssum van 9 februari 2014 is herhaald. **Dhr. Verf** stelt vast dat thans geconcludeerd kan worden, dat de toezegging van de Minister niet loos is gebleken. Er liggen na twee jaar twee zorgvuldig geschreven rapporten en een advies, dat de Minister direct heeft overgenomen vergezeld van een vervolgoopdracht aan de Stuurgroep. **Dhr. Verf** waardeert deze snelle en resultaatgerichte werkwijze, die vertrouwen geeft dat het Defensie menens is om voor de invoering van de F-35 een stevige brug te slaan met de regio's van de beide vliegbases. Hij noemt in dat verband ook de uitvoering van de belevingsvlucht met de F-35. Een lang gekoesterde wens van de omwonenden, die net als de uitvoering van de geluidmetingen aanvankelijk onmogelijk leek te zijn, maar nu toch ingewilligd zal worden. **Dhr. Verf** is als vertegenwoordiger van de omwonenden in de Stuurgroep blij met het tot dusver bereikte resultaat en het gevolgde proces. In de Stuurgroep was sprake van een goede samenwerking tussen Defensie, gemeenten, provincie en omwonenden, waarbij iedereen zich inzette voor een gemeenschappelijk doel. **Dhr. Verf** is zich er van bewust dat er nog veel moet gebeuren voordat het geluidsmeetnet er daadwerkelijk staat en ook dat de metingen het aantal decibellen van de JSF op zich, niet doen verminderen. Maar hij verwacht wel dat met het systeem het monitoren en managen van het geluid heel goed zal kunnen plaatsvinden, waardoor de overlast zeker beperkt zal kunnen worden. Hij hoopt dat de Stuurgroep op dezelfde wijze door kan gaan en dat Defensie daarin dezelfde actieve en faciliterende houding blijft aannemen. Tenslotte dankt hij de voorzitter, die zich de nieuwe materie snel heeft eigen gemaakt en bereid is gebleken een landelijke stuurgroep te leiden.

4. Presentaties NLR en RIVM

Op verzoek van **de voorzitter** geven achtereenvolgens **dhr. Hogenhuis** van het NLR en **dhr. Jabben** van het RIVM een presentatie betreffende de door de genoemde bureaus uitgevoerde onderzoeken. De presentaties worden gehouden aan de hand van 5 door de Stuurgroep geformuleerde kernvragen:

1. Is het mogelijk om alleen met meten de geluidscontouren te monitoren?
2. Welke factoren beïnvloeden de meetnauwkeurigheid bij het meten van straaljagergeluid rond een vliegveld?

3. Hoe kan het vertrouwen in de bestaande rekenmethodiek voor de geluidscontouren met meten worden vergroot?
4. Hoe kunnen de omwonenden worden geïnformeerd over vliegtuiggeluid in hun directe omgeving?
5. Hoe kan een geluidsmetnet rond een vliegbasis optimaal geïmplementeerd worden?

De sheets van de presentatie van dhr. Hogenhuis en dhr. Jabben zijn bijgevoegd bij dit verslag (*als nr. LW/16.47/4a, respectievelijk LW/16.47/4b*). De onderzoeksrapporten van het NLR (“Beantwoording vragen met betrekking tot de motie Eijsink”, nr. NLR-CR-2015-186 van februari 2016) en het RIVM (“Geluid en Informatie rondom vliegbases Leeuwarden en Volkel, opties voor monitoring en informatievoorziening”, nr. RIVM 2015-0214 van februari 2016) zijn op 18 februari 2016 per email toegezonden aan de leden van de commissie en daarnaast geplaatst op de website van de COVM (<http://www.fryslan.frl/covm>).

5. Vragenronde leden van de commissie

De voorzitter geeft de leden van de commissie gelegenheid tot het stellen van vragen over de rapporten van NLR en RIVM, het advies de Stuurgroep en de brief van de Minister van Defensie.

- **Mevr. Boersma** vraagt wie er eigenaar wordt van het geluidmeetnet, wie bepaalt wanneer er gemeten wordt bij de vliegbasis Volkel en de vliegbasis Leeuwarden. Ook vraagt zij wanneer de meetposten aan en uit staan en hoe lang de intervallen tijdens de metingen zullen zijn. **De voorzitter** antwoordt dat rond de beide vliegbases permanent meetposten komen te staan die continu zullen meten. **Dhr. De Gruijter** vult aan te adviseren om het gehele jaar elke seconde te meten, zodat de pieken van de vliegtuigbewegingen zichtbaar gemaakt worden. Naar verwachting zal er op circa 200 dagen sprake zijn van dermate goede omstandigheden, dat nauwkeurige metingen mogelijk zijn.
- **Dhr. Elgershuizen** stelt dat er bij de metingen altijd afwijkingen zullen kunnen plaatsvinden als gevolg van de wisselende weersomstandigheden, waardoor er verschil zal kunnen zijn met berekende waarden. **Dhr. Jabben** antwoordt dat de rekenmethode op zich goed in elkaar zit en dat de metingen daar goed bij aansluiten als de routes en de geluidproductie van de vliegtuigen goed zijn ingevoerd. Slechts op een beperkt aantal dagen van het jaar is de invloed van wind dusdanig groot dat er sprake is van beïnvloeding van de meting. Die dagen kunnen worden uitgefilterd. Daarnaast vraagt **dhr. Elgershuizen** of de lopende GGD-onderzoeken/enquêtes zodanig gepland kunnen worden, dat deze aansluiten bij de ondervonden piekbelasting/ de beleving van de geluidhinder, bijvoorbeeld ten tijde van de belevingsvluchten. **De voorzitter** vindt dit een goede suggestie; tijdens de belevingsvluchten zal er onderzoek plaatsvinden naar de beleving door omwonenden.
- **Mevr. Visser** merkt op dat zij blij is met de voorstellen van de Stuurgroep en de instemming door de Minister. Ze vraagt of ze het goed heeft begrepen dat het niet mogelijk is de geluidcontouren volledig te monitoren met de metingen. **Dhr. Jabben** bevestigt dat het niet mogelijk is om de geluidcontouren volledig in kaart te brengen door de uitvoering van metingen. Daarvoor zou een onrealistisch groot aantal meetpunten nodig zijn. Maar het is wel mogelijk om de betrouwbaarheid van de contouren te controleren door de inrichting van een beperkt aantal meetpunten op strategische locaties. Daarnaast kan door de plaatsing van microfoons in geluidbelaste woonkernen informatie worden verkregen over de piekniveaus die daar worden ondervonden. Dit kan van belang zijn voor nadere besluitvorming over eventueel benodigde aanvullende isolatie. **Dhr. Hogenhuis** vult naar aanleiding van een vraag van **mevr. Rijpstra** aan dat er op de op relatief grote afstand van de basis gelegen 35 Ke contour meer onzekerheden zijn dan dichterbij (op de 40 Ke- contour).
- **Mevr. Rijpstra** spreekt haar dank uit voor de rapporten en het werk van de Stuurgroep. Ze is blij dat er nu de nodige stappen gezet kunnen worden. Zij benadrukt het belang van een goede communicatie, het beheer van het meetnet en de rapportages. **Mevr. Rijpstra** vraagt waarom het punt van de eventueel benodigde aanvullende geluidsisolatie tot dusver buiten beschouwing is gelaten. **De voorzitter** antwoordt dat deze vraag pas aan de orde kan komen als er meer informatie is over de feitelijk optredende geluidbelasting door de F-35. **Dhr. Kwast** vult aan dat in de brief van de Minister is aangegeven dat op een aantal punten nog nadere advisering nodig is. Naast de feitelijke inrichting van het geluidmeetnet (keuze meetlocaties en -middelen) betreft het de vraag over de noodzaak en uitvoering van aanvullende isolatie. Defensie zal deze vragen beantwoorden en de Stuurgroep om nader advies vragen.

6. Vragenronde publiek

- **Dhr. Hiemstra** uit Marssum geeft een voorlopige inspraakreactie op het advies van de stuurgroep (tevens schriftelijk ingediend (Nr. LW/16.47/5). Hij waardeert de snelheid waarmee de vergadering is belegd. Hij mist die daadkracht in het advies van de Stuurgroep, daar waar gesteld wordt dat de ‘mogelijke handhaving’ pas in 2024 na volledig invoering van de F-35 aan de orde zou zijn. **De voorzitter** antwoordt dat het meetnet zeker veel eerder dan 2024 gerealiseerd zal zijn en ook al zal functioneren als er nog met de F-16 wordt gevlogen. **Dhr. Hiemstra** merkt onder verwijzing naar het zijns inziens essentiële onderdeel punt 4b van het advies op dat er thans nog geen normen voor maximaal toelaatbare piekniveaus zijn gesteld. Hij stelt dat de Minister de bevoegdheid heeft daar nadere regels voor te stellen en dat het niet juist is dat daar een wetwijziging voor nodig zou zijn. **Dhr. Hiemstra** bepleit voorts om bij de keuze van de meetapparatuur uit te gaan van de hoge nauwkeurigheidsklasse, omdat er dan minder aanleiding zal zijn voor discussie over (veronderstelde) afwijkingen van apparatuur. Hij vindt het aantal meetpunten minder belangrijk dan de nauwkeurigheid. Tot slot vraagt hij of het, ter vermindering van onnodig zoekwerk, mogelijk is dat de apparatuur alleen wordt ingeschakeld door de verkeersleiding als de vliegbasis open is. **Dhr. Jabben** antwoordt dat het voor de keuze van de apparatuur belangrijk is om te weten wat er gedaan wordt met de geconstateerde verschillen. Voor handavingsdoeleinden is nauwkeurigheid het belangrijkste. Voor validatie-doeleinden is het niet vereist om de hoogste nauwkeurigheid na te streven, aangezien bij het trekken van conclusies rekening gehouden kan worden met vooraf kwantificeerbare onzekerheidsmarges. **De voorzitter** zegt toe de opmerking van dhr. Hiemstra mee te nemen in de verdere advisering door de Stuurgroep. **Dhr. Traas** waardeert het vertrouwen dat gesteld wordt in de vliegbasis ten aanzien van het aan en uitzetten van de apparatuur. Uiteraard is het mogelijk dit op deze wijze uit te voeren. Of dat daadwerkelijk een zinvolle optie is zal moeten blijken bij het verder operationaliseren van het systeem.
- **Mevr Inberg** uit Leeuwarden merkt op dat zij verbaasd is dat er nog onduidelijkheid bestaat over de vraag wie de kosten van het geluidmeetnet moet dragen. Zij is van mening dat alle kosten voor rekening van het Ministerie van Defensie dienen te zijn. Daarnaast roept zij in herinnering dat de vorige vergadering is gesproken over de verouderde milieuvergunning van de vliegbasis. Zij is van mening dat in de nieuwe vergunning normen betreffende de maximaal toelaatbare geluidbelasting opgenomen dienen te worden en vraagt hoe dat kan worden meegenomen in de procedure. **De voorzitter** antwoordt dat de Minister van Defensie het advies van de Stuurgroep heeft overgenomen en opdracht heeft gegeven een meetnet in te richten. Hij is zich ervan bewust dat de provincies ook een rol hebben en financieel zouden kunnen bijdragen in de verdere activiteiten van de Stuurgroep. Daar zal nog verder over worden gesproken. **Dhr. Kwast** vult aan dat er tot dusver nog niet is gesproken over de verdeling van de kosten van het meetnet, aangezien die op dit moment ook nog niet bekend zijn. Hij voegt daar aan toe dat daar snel duidelijkheid over zal moeten zijn aangezien in 2017 al met de metingen begonnen zal worden.
- **Mevr. Kalsbeek** uit Stiens brengt naar voren dat zij in haar hoedanigheid als huisarts eerder haar zorgen heeft geuit over de piekniveaus die kunnen optreden door het vliegen met de F35. Zij stelt dat bij piekniveaus boven 110 respectievelijk 120 decibel permanente gehoorbeschadiging kan optreden. Zij vraagt wie het geluidmeetnet gaat uitvoeren; NLR of RIVM. Voorts merkt zij op dat in het rapport van het RIVM is aangegeven dat de WHO heeft gesteld dat piekwaarden onder de 110 dBA dienen te blijven om zodoende gehoorvermindering of gehoorbeschadiging te voorkomen. Zij vraagt wat de consequentie is als bij meting geconstateerd wordt dat die waarde wordt overschreden. **De voorzitter** antwoordt dat pas nadat de Stuurgroep de verdere inrichting van het meetnet heeft uitgewerkt, bepaald zal worden welke partij dat gaat uitvoeren. **Dhr. Jabben** zet uiteen dat bij de keuze van de meetpunten rekening gehouden zal worden met de plekken waar hoge piekniveaus kunnen plaatsvinden en wat daarbij de risico's zijn. **Dhr. Hogenhuis** vult aan dat het daarbij gaat om locaties waar zich personen bevinden. **Mevr. Kalsbeek** bepleit dat het Ministerie van Volksgezondheid hierbij te betrekken. **Dhr. Jabben** merkt op dat de regelgeving thans nog niet voorziet in handhaving ingeval van de vaststelling van hoge piekniveaus, maar dat er in voorkomend geval wel kan worden gewaarschuwd. **Mevr. Kalsbeek** wijst op een artikel in de Leeuwarder Courant betreffende een incident met een F35 die in Amerika de geluidsbarrière had doorbroken, waardoor een soort aardbeving was opgetreden. **Dhr. Traas** antwoordt dat er in Nederland strenge regels bestaan voor het doorbreken van de geluidsbarrière. Dit mag alleen bij uitzondering plaatsvinden en alleen op grote hoogte en op grote afstand boven zee.
- **Dhr. Hooiring** van de FUMO, adviseur van de gemeente Menameradiel, vraagt binnen welke termijn de in de brief van de Minister van Defensie genoemde wijziging van het Besluit militaire

luchtvaart (BML) zal kunnen plaatsvinden, die het mogelijk zal maken om de meetgegevens te kunnen publiceren. **Dhr. Kwast** antwoordt dat dit binnen een half jaar zal moeten kunnen plaatsvinden, aangezien er geen wetswijziging, doch slechts een procedure ex artikel 34 van het BML nodig is. **Dhr. Hooiring** vraagt voorts of de Stuurgroep bij haar verdere werkzaamheden de nodige aandacht wil besteden aan de constatering dat het geluidsspectrum van de F-35 wordt gekenmerkt door het optreden van relatief lage tonen. Voorts vraagt hij of tijdens de belevingsvluchten metingen kunnen worden uitgevoerd in reeds geïsoleerde woningen. **De voorzitter** antwoordt dat het specifieke geluidsspectrum van de F-35 de aandacht heeft van de Stuurgroep. Hij vindt het een goede suggestie om tijdens de belevingsvluchten ook binnen geïsoleerde woningen te meten. Hij merkt op dat er binnenkort informatiebijeenkomsten zullen worden gehouden, waarbij door omwonenden aanvullende suggesties met betrekking tot de uitvoering van de belevingsvluchten kunnen worden ingediend.

7. **Rondvraag**

- **Dhr. Traas** heeft uit de rapportage van het RIVM begrepen dat is geconstateerd dat de communicatie door de vliegbasis kwalitatief op orde is en dat Defensie beter en opener is gaan communiceren. Hij merkt op dat er naar gestreefd zal worden deze lijn verder door te trekken.

8. **Sluiting**

De voorzitter bedankt tot besluit van de vergadering de aanwezigen voor hun inbreng en positieve houding. Hij concludeert dat er een waardevol traject is gevolgd, met een mooi resultaat. Hij vindt het een goede zaak dat binnenkort een aanvang gemaakt zal kunnen worden met de metingen. De eerstvolgende reguliere vergadering zal, zoals eerder is vastgesteld, plaatsvinden op 25 april 2016, aanvang 16.00 uur in het Provinciehuis te Leeuwarden.